

A cirillbetűs címek és a
szövegben előforduló nyelvi
adatok átírása az MNOSZ
3394/51. szabvány szerint.

V. A. Z V E G I N C E V

A jelentéstan helye a nyelvészeti diszciplínák
sorában

N 576

A nyelvtudományban valószínűleg egyetlen diszciplínának sem volt oly bonyedalmas sorsa, mint a jelentéstannak, a szemasztiológiának. Történetének különféle szakaszaiban, a különféle nyelvészeti irányzatokban és más-más nyelvtudósok műveiben gyakran homlokegyenest ellenkező nézeteket találunk arra vonatkozólag, hogy a nyelvtudomány ezen ágának mik a feladatai, mi a lényege, s hol húzódnak a határai. A jelentéstant némelyek egyáltalán nem sorolják a nyelvészeti diszciplínák közé, mások viszont gyakran nagyonis széles alapokon, a nyelvtudomány keretei közül kiemelve tárgyalják, s egyetemes jelentéstudománnyá változtatják át. Az utóbbi esetben filozófiai, nem pedig nyelvtudományi problémával van dolgunk.

A jelentés problémájának filozófiai szempontu tárgyalása igen régi időkbe nyúlik vissza. Kezdetét az ókori görög filozófusoknak attól a vitájától kell számitanunk, amely akörül forgott, hogy vajon a szavak a dolgokat a dolgok természetének megfelelően jelentik-e, avagy a szavak és a dolgok közötti kapcsolat csupán konvencionális jellegű, s a "szokás"szentesíti azt. Ez a vita - más-más formát öltve, de lényegében változatlanul - a középkoron is végighúzódott, sok-sok filozófus elméjét foglalkoztatta, s gyakran folyt teológiai mezben. Ezekre a tényekre hivatkozva némelyek az ókorba helyezik a jelentéstan keletkezésének időpontját, persze teljesen indokolatlanul, mert a jelentéstan a nyelvtudomány fejezete, s ezért csakis a nyelvtudomány történetével összekapcsolva, nem pedig a filozófia keretében kell vizsgálnunk.

A nyelvtudományi jelentéstan keletkezését rendszerint REISIG nevéhez fűzik. Ő "Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft" című művében (ez halála után, 1839-ben jelent meg elő-

ször) irt arról, hogy a jelentéstant feltétlenül önálló nyelv-tudományi diszciplínaként kell megkülönböztetnünk. REISIG szerint a jelentéstannak mint tudománynak az a feladata, hogy tanulmányozza azokat "a helyzeteket, amelyeknek közük van a jelentés fejlődéséhez".⁽¹⁾ De már ebben a könyvben is ellentmondásokba ütközünk, ha a nyelvtudomány eme új ágának feladatairól és céljairól mondottakat vizsgáljuk. REISIG a stilisztikát és a retorikát a jelentés tan részének tekintette, de a jelentéstant ugyanakkor a nyelvtani diszciplínák közé is besorolta, s úgy vélte, hogy a jelentéstannak a hangtannal, az alaktannal és a szóalkotástannal egy sorban a helye. REISIG határozta meg — a jelentés tan másik uttorójével, MICHEL BRÉAL-lal karöltve — azt a fő irányt is, amelyben javarészt később is folyt a jelentéstani kérdések kidolgozása.

A XIX. században mindvégig és a XX. század elején a jelentéstani munkák szinte kizárólag arra korlátozódtak, hogy igyekeztek meghatározni a jelentésváltozások osztályozásának alapelveit és típusait. Ezt egészen világosan bizonyítják azoknak a nyelvtudósoknak a munkái, akik nagy figyelmet fordítottak a jelentéstani kérdések tárgyalására (H. PAUL: Prinzipien der Sprachgeschichte; W. WUNDT: Völkerpsychologie. Die Sprache; MEILLET: Linguistique historique et linguistique générale; CARNOY: La science du mot; SPERBER: Einführung in die Bedeutungslehre; E. WELLANDER: Studien zur Bedeutungswandel im Deutschen; G. STERN: Meaning and Change of Meaning; stb.).

A jelentés tan feladatának ez a hagyományossá vált felfogása sok mai külföldi általános nyelvészeti segédkönyvben is megtalálható. Példaként hivatkozhatunk ezekre a könyvekre: SCHRIJNEN: Einführung in das Studium der indogermanischen Sprachwissenschaft; GRAY: Foundations of Language; STURTEVANT: An Introduction to Linguistic Science; L. PALMER: An Introduction to Modern Linguistics; DELBRÜCK: Einleitung in das Studium der indogermanischen Sprachen; sőt hivatkozhatunk L. BLOOMFIELD-ra is (Language), aki, mint ismeretes, teljesen ki akarta rekeszteni a nyelvtudományból a szójelentést. Valamennyi említett könyvben a "Jelentés" vagy a "Jelentésváltozások" című fejezetek túlnyomórészt csak a jelentésváltozások különféle típusait tárgyalják; ezek a típusok azonban szerzőről szerzőre változhatnak aszerint, hogy milyen elvet választunk a jelentésváltozások osztályozásának alapjául. Legtöbbször az elmaradhatatlan "jelentésszűküléssel", "jelentésszüküléssel" és "jelentéskeveredéssel" találkozunk; ezek megkülönböztetése még H. PAUL-tól ered.

Az évek múlásával a jelentéstani problematika egyre fontosabb szerepet játszott a nyelvtudományban. Egyre gyakrabban kezdtek hallatszani olyan hangok, hogy a jelentéstannak vezető helyet kell kapnia a nyelvészeti diszciplínák közt. Ebből a szempontból jellemző például L. SPITZER-nek ez a nyilatkozata: "Eleddig — írja ő — Essays in Historical Semantics" című művének előszavában — az összehasonlító módszert a nyelvtudomány többnyire csak a hangtanban és az alaktanban, mintsem a jelentés tanban vagy a stilisztikában alkalmazta. De valamennyi nyelvészeti diszciplína közül éppen a jelentés tanban követhetjük nyomon

legjobban azokat a változásokat, amelyek a művelődési fejlődés következtében mennek végbe, minthogy a művelődési időjárás legjobb barométere a »jelentés«. Teljes joggal állíthatjuk, hogy a szó legkonkrétabb aspektusa a jelentés. Hogy napjainkban hiányzik az emberekből az érték iránti kritikai érzék, arra szerintem rendkívül jellemző az a körülmény, hogy a mechanikus komparativizmus absztrakt eredményei a szaknyelvészek számára vonzóbbak, mint a jelentéstani komparativizmusnak konkrét adatai – emez a nyelvnek nem a burkával, hanem a tartalmával foglalkozik." ②

Amikor rámutatunk a szemantika jelentőségének növekedésére, okvetlenül utalnunk kell a következő dologra is: a jelentéstani kutatások körét rendszerint nem úgy bővítették, hogy növelték a tulajdonképpeni jelentéstani problematikát, s nem úgy, hogy szorosan a jelentésváltozásokkal kapcsolatos kérdéskomplexumból indultak ki. A jelentéstani emancipálása – mint erről MARTY ③, NOREEN ④, ULLMANN ⑤, MARR ⑥ stb. munkái tanuskodnak – gyakran történt a többi nyelvészeti diszciplína rovására. Számos nyelvészeti munkában a jelentéstani az összes nyelvi jelenség egyetemes alapjává válik, s e munkák az alaktani, szintaktikai stb. kategóriákat jelentéstani, néha pedig logikai, lélektani, ill. szociológiai kategóriákkal is felcserélik.

Az orosz általános nyelvészeti irodalomban szintén találunk ellentmondásos meghatározásokat a jelentéstani lényegről és a nyelvészeti diszciplínák sorában elfoglalt helyéről. F.F.FORTUNATOV egyetemi nyelvészeti jegyzetében (könyvmatos kiadás) egyáltalán nem foglalkozik a jelentéstannal. V.PORZSEZINSZKIJ nyelvtankönyve ("Vvedenie v jazükovedenie" – Bevezetés a nyelvtudományba) elég nagy fejezetet szentel a jelentéstannak, de azt a hagyományos jelentésváltozásokra szűkíti le, s a jelentésváltozásokat a hangtani folyamatokkal együtt a nyelv megváltozásának tényeként vizsgálja. D.N.USAKOV ("Kratkoe vvedenie v nauku o jazüke" – Rövid bevezetés a nyelvtudományba) alapjában V. PORZSEZINSZKIJ-t ismétli. D.N.KUDRJAVSZKIJ ("Vvedenie v jazükoznanie" – Bevezetés a nyelvtudományba) mellékesen, a szó lélektani természetének vizsgálatával kapcsolatosan érinti a szó átvitt jelentéseinek kérdését, de az idevágó kérdéskomplexumot nem foglalja külön fejezetbe. A I.TOMSZON szemében ("Obscsee jazükovedenie" – Általános nyelvtudomány) a jelentés olyan jelenség, amely a fogalmakkal azonosítható; ezeket ő a nyelvnek valamennyi szerkezeti elemében fölfedezni véli. "Minthogy minden fogalmunk – írja – egyben a nyelvi jelentésnek a lényege is, ezért a fogalmak változásai egyszersmind a nyelvi jelentésnek a megváltozását is maguk után vonják. Ha kipusztul valamely fogalom, kipusztul a szó jelentése is; ugyanakkor kipusztul a szó is, feltéve, hogy csak ez a jelentése volt." ⑦ V.A.BOGOROGYICKIJ ("Lekcii po obscsemu jazükovedeniju" – Általános nyelvészet. Egyetemi előadások) a nyelv morfológiai fejlődésének tényeivel kapcsolatosan beszél a jelentéstanról, s a szavak jelentésváltozásait egy sorba helyezi a rövidülés, a tapadás, az elvonás, az analógia stb. folyamatával. Je.D.POLIVANOV mindkét egyetemi jegyzetében ("Vvedenie v jazükoznanie dlja vosztokovednih kurszov" – Bevezetés a nyelvtudományba. Orientalista évfolyamok szá-

mára; "Lekcii po vvedeniju v jazükoznanie i obscsej fonetike" - Bevezetés a nyelvtudományba és az általános hangtanba. Egyetemi előadások.) a jelentés a nyelv logikus elveként áll előttünk. "A nyelvtudományban külön fejezetben foglalhatók össze azok a kérdések - írja például -, amelyek kizárólag arra vonatkoznak, hogy milyen összefüggések vannak a szó jelentéseit alkotó különféle jelentésképzetek között; ide tartozik például a szárazság és a szomjúság képzete közötti kapcsolat vizsgálata; ennek alapján magyarázható meg a Dürre és a Durst német szavak eredete (etimológiája). A nyelvtudománynak ezt a fejezetét szemantikának vagy szemasziológiának nevezzük." ^⑧ R.O.SOR és N.Sz.CSEMODANOV ("Vvedenie v jazükovedenie" - Bevezetés a nyelvtudományba) az "új nyelvelmélet" elveinek megfelelően határozza meg a jelentést: "A nyelvtudománynak azt a fejezetét - írják -, amely a nyelv értelmi oldalát tanulmányozza, jelentéstannak nevezzük." ^⑨ A.A.REFORMATSZKIJ ("Vvedenie v jazükovedenie" - Bevezetés a nyelvtudományba) elég rugalmasan oldja meg ezt a kérdést. "A lexicológia - mondja tankönyvében - a szavakat tanulmányozza, mégpedig mind belső oldalukról - a jelentéseiknek, a jelentések eredetének oldaláról (ezt nevezik szemantikának vagy szemasziológiának) -, mind külső oldalukról, a szavak nyelvbeli eredetének, a nyelv szóképzésének és a szóképzés forrásainak oldaláról." ^⑩ De a lexicológia tárgyalását A.A.REFORMATSZKIJ nem tagolja, s nem mutat rá, hogy az egyes tények a szókincs belső vagy külső jelenségeihez tartoznak-e.

L.A.BULAHOVSZKIJ munkája ("Vvedenie v jazükoznanie" - Bevezetés a nyelvtudományba. 2.rész.), amely nemrég jelent meg, s amelynek vitathatatlanul sok érdeme van, szintén nem tisztázza teljesen azt a kérdést, hogy melyek a jelentéstan feladatai, s milyen kapcsolatban van a jelentéstan a nyelvtudomány többi fejezetével és diszciplinájával. L.A.BULAHOVSZKIJ a jelentéstant nyilván a nyelvtudomány teljesen önálló fejezetének képzei el (az alaklattal, a szókincstannal stb. együtt); olyan fejezetének, amely a szókincstannal érintkezik legszorosabban. Ezt a meghatározást adja: "A jelentéstan (szemasziológia) a nyelvtudománynak az a fejezete, amely a szavak és a kifejezések jelentéseit és jelentésváltozásait vizsgálja. A jelentéstan szoros kapcsolatban van egy másik nyelvészeti diszciplinával, a szókincstannal. Ez egy-egy nyelv szóképzését (lexikáját) tanulmányozza." ^⑪ Hogy a jelentéstan önálló diszciplína, azt a könyvben az anyag tagolásával is hangsúlyozza: a jelentéstan megelőzi a szókincstant, s a könyv egész terjedelmének a nagyobbik felét foglalja el. De L.A.BULAHOVSZKIJ könyvében a jelentéstan az első hellyel sem elégszik meg, s a szókincstannak szentelt fejezetbe is behatol (például a szavak átvitt értelemben való használatáról szóló paragrafusba); ezáltal az anyag tagolásának elvét is összekuszálja, és - ez különösképpen súlyos hiba - félrevezeti a tanulókat az egyes nyelvi jelenségek lényegének megértésében.

A Bulahovszkij-könyv kompozíciójának imént említett sajátosságait igen sok recenzens megbírálta. De ebben az esetben aligha kényszerítjük az egész hibát L.A.BULAHOVSZKIJra. Ha könyvének tartalomjegyzékét összehasonlítjuk a "Bevezetés a nyelvtudományba"

című egyetemi kollégium programjával, azt látjuk, hogy L.A. BULAHOVSZKIJ csaknem betűről betűre követte azt (a programot V.V.VINOGRADOV akadémikus szerkesztésével szerzői munkaközösség dolgozta ki) [vö. NyIK. II, 43-50].

Meg kell jegyeznünk azt is, hogy a bírálóknak L.A. BULAHOVSZKIJ címére adresszált kritikai észrevételei nem mindig mozdítják elő a jelentéstan helyére és feladataira vonatkozó összekuszált kérdésnek a tisztázását. Példaként megemlíthetjük a jelentéstannak azt a meghatározását, amelyet a "Voproszű jazükoznanija" bírálója (N.M. ALEKSZANDROV) javasol az L.A. BULAHOVSZKIJ könyvében található meghatározás helyett. "A jelentéstan - írja az említett bíráló - része a lexikológiának mint a szó tanának, aholis a szót más szavakkal való szintaktikai kapcsolatain kívül, azaz a mondaton kívül vizsgáljuk." ⁽¹²⁾ Világos, hogy ebbe a meghatározásba könnyen belefér a szó szerkezetéről szóló tan is és a szóalkotástan is meg sok egyéb, aminek a valóságban egyáltalán semmi köze sincs a jelentéstanhoz.

De hát mit kell a jelentéstanhoz sorolnunk, s elhatárolhatjuk-e pontosan a jelentéstani kutatások körét; "elkeríthetünk-e" bizonyos problémacsoportot, amely közvetlenül a jelentéstan hatálya alá tartozik?

A jelentéstan tárgya nem általában a nyelvi jelentés, hanem az ugynevezett szótári jelentés mint objektív létező nyelvi jelenség. A jelentéstan egy bizonyos szempontból, nevezetesen értelmi szempontból vizsgálja a nyelv szókincsét. Minthogy pedig a nyelv lexikáját vagy szókészletét a maga egészében a szókincsen vizsgálja, azért a jelentéstan, amely a szókészletet csupán egy oldalról, nevezetesen a szót mint a nyelv szókészletének egységét jellemző oldalról tanulmányozza, mondom, ezért a jelentéstan a szókincsenak az egyik fejezete, s ahhoz képest alárendelt szerepet játszik.

A jelentéstan tárgyáról itt kifejtett felfogásom megköveteli, hogy a jelentéstani terminológiai szempontból is körülhatároljuk, s hogy megállapítsuk azoknak a lexikológiai jelenségeknek a körét is, amelyeket a jelentéstannak, illetve a szókincsen többi fejezetének a hatáskörébe kell utalnunk. Célszerűnek látszik, hogy e tudományfejezet számos elnevezése közül (REISIG: szemasiológia; BRÉAL és DARMESTETER: szemantika; COLIN: szematológia; NOREEN: szemológia) csak a szemasiológia a műszó maradjon meg a használatban. A szematológia és a szemológia elnevezés egyáltalán nem honosodott meg, a szemantika szó pedig ma már voltaképpen nem használatos szűkebb értelmében, s egyszerűen a jelentés szónak a szinonimája, miáltal olyan nyelvi jelenségekre is alkalmazható, amelyek a nyelvnek más-más szerkezeti eleméhez tartoznak. Mi most nemcsak a szó szemantikájáról, hanem az alak szemantikájáról, az eset szemantikájáról, a szintaktikai szerkezet szemantikájáról stb. is beszélünk. Ezenkívül a szemantika műszóval kezdték jelölni legújabbban 1) a logikai pozitivizmus egyik ágát ("szemantikus filozófia") és 2) a szójelentések értelmezésének álszociológiai módszerét is, amelynek megfogalmazása A. KORZYBSKItól ered (az ugynevezett "General Semantics"). Lehetetlen, hogy a mű-

szóhasználatban uralkodó zűrzavar ne okozzon zűrzavart - s valóban okoz is folyton-folyvást - a műszavakkal jelölt fogalmak körül. Ezért aligha vonható kétségbe, hogy kívánatos lenne rendet teremteni a műszóhasználatban.

A műszavak használata elég egyszerűen körülhatárolható, ellenben azoknak a jelenségeknek a szelektálása, amelyeket a szókincstanban, mégpedig vagy az egész szókincstanban, vagy ennek egy részében kell tanulmányozni - bizonyos nehézségekbe ütközik, s az általános nyelvészeti segédkönyvek sem végzik azt el elég világosan.

Közismert dolog, hogy a nyelvészeti tankönyvek és az általános nyelvészeti kollégiumok programjai rendszertelenek ebből a szempontból. Ezt elkerülendő elsősorban az látszik szükségesnek, hogy szabatosan és világosan meghatározzuk a szókincstani jelenségek és problémák osztályozásának elveit. Átmenetileg, kísérletként az alábbi, a nyelvtudományban már kialakult szókincsvizsgálati irányzatok alapján kidolgozott rendszerezést, vázlatot javasoljuk:

S z ó k i n c s t a n [Lexikológia]

- nyelvészeti diszciplína -

Ennek részei: a) J e l e n t é s t a n

[Szemasziológia]

b) O n o m a s z i o l ó g i a .

A s z ó k i n c s t a n a maga nemében a nyelv egész szókészletét vizsgálja anélkül, hogy különbséget tenne bizonyos szempontokból a szavak mint a nyelv szókészletének elemei között. A szókincstan tehát meghatározza a nyelv szókészlete és a nyelv többi szerkezeti része közti viszonyok formáit, megállapítja a szókészletben végbemenő történeti változásokat, vizsgálja a különféle - meghatározott elvek alapján megkülönböztetett - lexikológiai kategóriákat és szórétegeket (például a nyelv alapszókincsét és peremszókészletét, a belső keletkezésű szavakat és a jövevényszavakat, az archaizmusokat és a neologizmusokat, az irodalmi nyelv szavait és a zsargonszavakat, a tájszavakat, a műszavakat stb.). Ha a frazeológiai egységeket nemcsak jelentésük felől vizsgáljuk (a frazeológiai egységek értelmileg nem bonthatók fel elemeikre), hanem mint a szókapcsolatok meghatározott szerkezeti típusait, amelyeknek jellemzésében a jelentéstani mozzanat egyéb mozzanatokkal összefonódva szerepel (nevezetesen SAHMATOV és BALLY kezdett ebben az irányban dolgozni, s ezt folytatja V.V.VINOGRADOV), akkor az állandó frazeológiai csoportokat nyilván ugyancsak a szókincstanban kell tárgyalnunk.

A j e l e n t é s t a n [szemasziológia], mint az imént már mondtuk, a lexikológiai egységek értelmi oldalát vizsgálja. E feladatnak megfelelően a jelentéstan hatáskörébe tartozik olyan problémák és kérdések megoldása, mint a szótári jelentés jellege, a szótári jelentések típusai, a szavak jelentésbeli

fejlődésének törvényszerűségei, a jelentésváltozások típusainak osztályozása, az antonimia, a poliszmia, a homonimia stb.

Az onomasziológia a lexikológiai egységek kutatását a jelentéstanallal ellentétes irányban végzi. Az onomasziológiai vizsgálatban az első szempont a szó név-funkciója. Hogy a szókincstannak ez a fejezete kialakult, az sok tekintetben a Wörter und Sachen nyelvészeti irányzatnak köszönhető, s története épp oly szövevényes és zürzavaros, mint a jelentéstané. A nyelvtudomány történetéből számos olyan kísérletről tudunk, amely arra irányult, hogy az onomasziológiát a szókincsvizsgálatban vezető nyelvészeti diszciplínává emelje. Például VOSSLER úgy határozta meg az onomasziológiát, mint "a szavak vizsgálatában a legfőbb és legfontosabb diszciplínát". SCHUCHARDT, KRETSCHMER és DORNSEIFF onomasziológiával akarták felcserélni a jelentéstant, s arra törekedtek, hogy egy-egy szó jelentésének megváltozását végső soron a név jelölte tárgyak vagy fogalmak megváltozásával magyarázzák; így minden azon mulik, hogy melyik oldalról nézzük a szóban forgó folyamatot: a név vagy a fogalom felől-e. Az ilyen nézetek, amelyek azon az elképzelésen alapulnak, hogy a név és a jelentés önálló, s egymással mindenféle képzettársítások útján gépiesen összekapcsolt jelenség, még ma is tovább virágzanak a külföldi nyelvtudományban. Nem küzdötte le ezeket BRUNO QUADRI legutóbbi, gazdag anyagot tartalmazó alapos könyve sem (Aufgaben und Methoden der onomasiologischen Forschung, Bern 1952).

De ha leszámítjuk azokat a végleteket, amelyek az onomasziológia feladatainak meghatározásában tapasztalhatók, akkor igen kíváncsnak látszik, hogy a szókincstanban megkülönböztessük a megfelelő fejezetet, mert az megkönnyíti majd a szókincstani jelenségek rendszeresebb vizsgálatát. Valóban, ha lemondunk arról, hogy az onomasziológia külön fejezet legyen, hol vizsgálunk majd például olyan jelenségeket, mint a nyelvi tabu, az eufémizmusok vagy a névátvétel jelenségei (például az oroszban az ilyen típusúak: grog, 'grog', makintos 'esőköpeny', szandvics 'szendvics', frencs 'zubbon', amper 'amper' stb.)? Ezek nem jelentéstani jelenségek, minthogy a jelentéstani jelenségekben fejlődéssel (nyilvánvaló, hogy a szokásos "változás" műszó itt nem helyénvaló), a szó jelentéstartalmának fejlődésével van dolgunk, miközben a szót úgy használjuk, mint e fejlődés alapját (gondoljunk V.I. LENINnek a szó általánosító szerepével kapcsolatos tanítására), tehát a szó tevékenyen részt vesz saját jelentéstartalmának fejlesztésében. Az említett példákban azonban a jelentéstani jelenségeknek ezeket a jellemző vonásait nem találjuk meg. Nem találjuk meg bennük a szótári jelentésnek mint különleges nyelvi jelenségnek a fejlődését sem; ha mégis van bizonyos foku efféle fejlődés (esetleg a nyelvi jelenségek kölcsönös összefüggésének folyamánaként), ez erősen háttérbe szorul, s olyan mozzanatok kerülnek az előtérbe, amelyek a szó név-funkciójával kapcsolatosak.

Az említett jelenségekkel (vagyis a nyelvi tabuval, az eufémizmusokkal stb.) együtt az onomasziológiába tartozik természetesen az ugynevezett Wortsgographie, a "szóföldrajz" is (példaképpen megemlíthetjük a következő, idevágó munkákat: A. ZAUNER: 2011/s/G.

Die romanischen Namen für Körperteile; E. TAPPOLET: Die romanischen Verwandtschaftsnamen; WARBURG: Die Ausdrücke für die Fehler des Gesichtorgans... stb., továbbá a szóföldrajz alapelveit tárgyaló munkákat is. Ezek szerzői: GAMILSCHEG, GRUNDTVIG, JABERG, JUD, KUHN, MERLO, NICOLI és mások), s az onomaszociológiába tartoznak a "fogalmi" szótárak, amilyenek például DORNSEIFF szótára (Der deutsche Wortschatz nach Sachgruppen), hasonlóképpen ROGET és SCHLESSING - WEHRLE szótárai, a francia, ugynevezett "dictionnaire analogique"-féle szótárak, bizonyos mértékben BUCK szótára (A Dictionary of Selected Synonyms in the principal indo-european languages) és egyebek. A fogalmi szótárak alapelveiről lásd L. V. SCUSERBA akadémikus tanulmányát: "Kísérlet a lexikográfia általános elméletének kidolgozására" (Izvesztija AN SzSzsZR. Otd. lit. 1 jaz., 1940. 3. szám).

Külön megvizsgálandó, hogy milyen kapcsolatban áll a jelentés-
tan a nyelvtudománynak olyan, történetileg kialakult ágával,
mint a szófejtés és a lexikográfia. Ezekben a studiumokban a
jelentéstani adatokat (egyéb adatokkal együtt) azoknak a külön-
leges feladatoknak a megoldásához használják fel, amelyeket az
említett studiumok tűznek maguk elé. A jelentéstannak tehát itt
segédszerepe van, s ez a körülmény határozza meg a szófejtés-
sel és a lexikográfiával való kapcsolatait. Egyszermind azon-
ban kiemelhető néhány olyan probléma is, amely szorosan össze-
függ e studiumok sajátos feladataival, s amelynek létét ezek a
feladatok határozzák meg, de amelyben a jelentéstani szempont
az első helyre kerül. Ilyen probléma például a szófejtésben a
jelentések rekonstruálása, a lexikográfiában a homonímia és a
poliszémia jelenségeinek elhatárolása. Ha elfogadjuk a szókin-
cstani jelenségek rendszerezésének általunk javasolt elvét, ak-
kor az efféle problémák általános elméleti kidolgozását a jelen-
téstanba kell utalnunk.

Végül nem lehet nem hangsúlyoznunk, hogy a tárgyalt jelenségek
szorosan összefonódnak egymással, s ezért azt a benyomást kelt-
hetik, hogy osztályozásuk bizonyos mértékben csak viszonylagos.

Ez a körülmény természetesen nem cáfolhatja meg azt a gondola-
tot, hogy a szókinccstani jelenségek ilyenféle rendszerezésére
és osztályozására okvetlenül szükség van. Ha pedig egyáltalán
fölmérülhet az a gondolat, hogy szükség van a más-más diszci-
plinák körébe vágó jelenségek kölcsönös kapcsolatainak és e kap-
csolatok formáinak vizsgálatára, akkor az efféle vizsgálat va-
lóban el is végezhető, feltéve, hogy az említett diszciplínák
konkrét feladataiból indulunk ki.

(Inosztrannüe jazüki v skole,
1954/5, 28-34.)

J e g y z e t e k :

1. REISIG, Vorlesungen über lateinische Sprachwissenschaft. Leipzig 1939.
2. L.SPITZER, Essays in Historical Semantics. New York 1943, 9.
3. A.MARTY, Untersuchungen zur Grundlegung der allgemeinen Grammatik und Sprachphilosophie. Halle 1908.
4. A.NOREEN, Einführung in die wissenschaftliche Betrachtung der Sprache. Halle 1928.
5. St.ULLMANN, The principles of semantics. Glasgow 1951.
6. Minden olyan munkájában, amely jelentéstani kérdésekkel is foglalkozik.
7. A.I.TOMSZON, Obscsee jazükovedenie [Általános nyelvtudomány], Ogyessza 1910, 289.
8. Je. D. POLIVANOV, Lekcii po vvedeniju v jazükoznanie i obscsej fonetiki. [Bevezetés a nyelvtudományba és az általános hangtanba. Egyetemi előadások.] Berlin 1923, 9.
9. R.O.SOR – N.Sz.CSEMODANOV, Vvedenie v jazükovedenie. [Bevezetés a nyelvtudományba.] "Ucspedgiz" kiadása 1945, 25.
10. A.A.REFORMATSZKIJ, Vvedenie v jazükovedenie. [Bevezetés a nyelvtudományba.] "Ucspedgiz" kiadása 1947, 22.
11. L.A.BULAHOVSZKIJ, Vvedenie v jazükoznanie. [Bevezetés a nyelvtudományba.] "Ucspedgiz" kiadása 1953, 7.
12. "Voproszű jazükoznanija", 1954/1, 147.